

Kulttuurien kohtaaminen: konfliktia vai yhteenkietoutumista?¹

VILHO HARLE

Vuonna 1993 ilmestyneessä artikkelissaan 'The Clash of Civilizations?' professori Samuel P. Huntington esittää huomiota herättäneen vision kansainvälistä politiikkaa jäsentävien peruskonfliktien laajoista kehityslinjoista; hänen mukaansa kylmän sodan jälkeisen maailman konfliktien syyt eivät enää pääsääntöisesti olisi ideologisia tai taloudellisia vaan kulttuurisia. Olkoonkin, että Huntington ei näytä olevan kiinnostunut kulttuurien kohtaamisesta sinänsä, hän olettaa – osin sitä julki lausumatta – että kulttuurien kohtaaminen on perusuonteeltaan konfliktista, jopa väkivaltaista. Artikkelin lopun ylevistä sanoista – Lännen tehtävästä pyrkii ymmärtämään muita sivilisaatioita nykyistä paremmin ja etsimään eri sivilisaatioita yhdistäviä elementtejä, ja eri sivilisaatioiden velvoitteesta oppia elämään rinnakkain muiden kanssa – ei tarvitse Huntingtonin omastakaan mielestä välittää reaaliolitiikan maailmassa, sillä 'vakavasti otettavia tulevaisuudennäkymiä ajatellen on selvää, että universaalia sivilisaatiota ei synny'.

Yhtä hyvin tai selvästi paremmin perustein voisi väittää, että kulttuuri on ollut aina universaalia ja että tietoisuus tästä pikemminkin

kasvaa kuin vähenee sivilisaatioiden kuviteltujen erojen murtuessa. Kulttuurien kohtaaminen on jatkuvaa rinnakkain- ja yhdessäoloa, yhteenkietoutumista, yhteensulautumista ja monisuuntaisten vaikutteiden aikaansaamaa muutosta. Kulttuurien kohtaamista ei voi kuvata konfliktimallien vaan pikemminkin diffuusiomallien avulla.

Huntingtonin esittämää 'konfliktiteoreettista' näkemystä on helpointa valottaa tiivistämällä hänen artikkelinsa keskeinen sisältö niitä lukiota varten, joille alkuperäiseen artikkeliin tutustuminen on edelleen jäänyt otsikkoon. Yhteenkietoutumista korostavasta 'diffuusioteoreettisesta' vaihtoehdosta annan eräitä esimerkkejä. Kulttuurien kohtaamista koskevat vaihtoehdot tulkinnat antavat mahdollisuuden havaita kohtaamisen ongelman poliittisuus ja myös siihen liittyvän politiikan ja taiteen erotelun seuraukset.

Huntingtonin teesit

Huntington määrittelee sivilisaation itsenäiseksi kulttuuriseksi kokonaisuudeksi; sivilisaatio yhdistää itseensä kuuluvia kulttuureja, mutta sivilisaatiot puolestaan eivät kuulu mihinkään niitä yhdistävään kulttuuriseen kokonaisuuteen. Ihminen voi olla yhtä aikaa roomalainen, italialainen, katolinen, kristitty ja eurooppalainen, mutta esimerkiksi läntiseen kulttuuriin samaisuva (a Westerner) ei ole luokiteltavissa min-

¹ Tämän puheenvuoron aikaisempi versio on esitetty Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS) seminaarissa keväällä 1995. Aiempi versio ilmestyy MTS:n seminaarijulkaisussa nimellä 'Kulttuurien sota ja Suomi'.

kään sitä suuremman kulttuurisen kokonaisuuden piiriin. Sivilisaatio on siten laajin mahdollinen kulttuurinen ihmisryhmä ja laajin mahdollinen sen kulttuurisen identiteetin taso. Sivilisaatio voidaan määritellä sekä objektiivisten tekijöiden (kieli, historia, uskonto, tavat, instituutiot) ja subjektiivisen identifioitumisen perusteella. Subjektiivinen tekijä muuttuu koko ajan, ihmiset tarkistavat ja muuttavat identifioitumistaan, joten sivilisaatioiden sisältö ja rajat ovat jatkuvasti muutoksen tilassa. Silti sivilisaatiot ovat vanhempia ja pysyvämpiä kuin esimerkiksi valtiot, joten sivilisaatioiden rajat ovat todellisia.

Huntington katsoo maailman koostuvan seitsemästä tai kahdeksasta pääsivilisaatiosta, jotka ovat läntinen, kungfutselainen, japanilainen, islamilainen, hindulainen, slaavis-ortodoksinen, latinalaisamerikkalainen ja mahdollisesti (!?) afrikkalainen. Kansoja ei voida enää jakaa ensimmäiseen, toiseen ja kolmanteen maailmaan taloudellisten järjestelmien ja kehityksen perusteella, vaan luokittelut on nyt tehtävä sen perusteella, mihin kulttuuriin ja sivilisaatioon kansat kuuluvat.

Huntingtonin mukaan maailmanlaajuiset konfliktimuodostumat noudattaisivat sivilisaatioiden välisiä rajalinjoja ja yksittäiset aseelliset taistelutkin käytäisiin näillä rajalinjoilla. Sivilisaatioiden yhteenlörmäys tapahtuu kahdella tasolla: mikrotasolla eri sivilisaatioihin kuuluvat ryhmät taistelevat keskenään sekä alueiden että toistensa hallinnasta, makrotasolla eri sivilisaatioihin kuuluvat valtiot kamppailevat sotilaallisesta ja taloudellisesta vallasta ja omien arvojensa edistämisestä.

Sivilisaatioiden yhteenlörmäyksen syynä on maailman muuttuminen pienemmäksi ja pienemmäksi, jolloin kulttuurien kohtaaminen lisää sivilisaatioita koskevaa tietoisuutta ja herättää piileviä vihamielisyyksiä – samalla kun uudenaikaistuminen ja sosiaalinen muutos irrottavat ihmisiä paikallisista ja myös kansallisvaltion kytkeytyvistä identiteeteistä. Yhteenlörmäyksen mahdollisuutta lisää myös se, että kulttuuriset ominaisuudet ovat kaikenkattavia pitkän historiallisen prosessin tuloksia ja siksi lyhyellä tähtäimellä pysyviä tai vaikeasti muutettavia. Näin syntyneet kulttuuriset erot ovat todellisia, suorastaan perustavaa laatua olevia, joten kulttuurisia erotteluja koskevia kompro-

misseja ei hyväksytä, ei varsinkaan mitä tulee uskontoon. Myöskään taloudellisten suuralueiden syntyä ja voimistumista ei ole syytä unohtaa niidenkin noudattaessa sivilisaatioiden mukaista maailman jaottelua.

Sivilisaatioiden välisen konfliktin Huntington näkee konfliktien kehityksen viimeisenä, ellei suorastaan korkeimpana vaiheena. Vielä valtiojärjestelmän alkuvaiheissa konfliktit olivat ruhtinain välisiä, koska ruhtinaat pyrkivät kasvattamaan byrokraatioitaan, armeijoitaan, merkantilistisia etujaan ja ennen muuta hallitsemiaan alueita. Ranskan vallankumouksesta lähtien konfliktit muuttuivat kansojen välisiksi. Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä astuivat esiin ideologioiden väliset konfliktit.

Ruhtinain, kansojen ja ideologioiden konfliktit esiintyivät pääsääntöisesti läntisen sivilisaation piirissä, eräänlaisina Lännen sisällissotina. Kylmän sodan päätyttyä kansainvälinen politiikka astuu ulos tästä läntisestä kehästä ja muuttuu vuorovaikutukseksi läntisen ja ei-läntisten sivilisaatioiden välillä mutta myös ei-läntisten sivilisaatioiden sisällä. Ei-läntinen sivilisaatio muuttuu läntisen kolonialismin objektista historian aktiiviseksi toimijaksi, historian liikuttajaksi ja muovaajaksi.

Sivilisaatioiden yhteenlörmäys on yhtä todennäköinen kaikkien sivilisaatioiden kesken. Huntingtonin käsittelemistä tapauksista voimme tässä viitata vain Euroopan sisäiseen tilanteeseen. Kylmän sodan poliittis-ideologinen raja korvautuu kolmen sivilisaation välisillä rajoilla Euroopassa, jossa kohtaavat läntinen, slaavilais-ortodoksinen ja islamilainen sivilisaatio. Rautaesirippu on korvautunut sametti-esiripulla, jossa kysymys ei ole vain kulttuurisista eroista vaan paikoin myös verisestä konfliktista. Sivilisaatioiden raja on sama kuin roomalaiskatolisen kirkon itäraja vuonna 1500. Raja kulkee Suomen ja Baltian maiden itärajoja pitkin, halkaisee Valko-Venäjän ja Ukrainan, erottaa länteen kääntyessään Transsilvanian Romaniasta ja jakaa lopuksi entisen Jugoslavian kolmeen osaan: Serbiaan, Kroatiaan ja Sloveniaan, ja Bosniaan. Balkanilla rajan länsi- ja pohjoispuolella ovat sekä roomalaiskatoliset että protestantit, itä- ja eteläpuolella ovat ortodoksit ja muslimit; raja-alueiden ongelmia lisää se, että yhteen sivilisaatioon kuuluvia ryhmiä on toisten alueilla. Katolis-protestanttiset

jakavat yhteisen eurooppalaisen historian – feodalismien, renessanssin, uskonpuhdistuksen, valistuksen, Ranskan vallankumouksen. Alueella on korkea taloudellinen hyvinvointi, ja sen maat jakavat demokraattisen poliittisen järjestelmän ja kuuluvat pääosin Euroopan unioniin. Ortodoksit puolestaan kuuluivat tsaarin imperiumiin ja muslimit Ottomaanien imperiumiin, joihin kumpaankin muun Euroopan kehitys heijastui vain heikosti; taloudellinen kehitystaso on alhainen ja demokratia vajaa.

Huntington ei pidä sivilisaatioiden selkkausta sinänsä toivottavana mutta pyrkii tosiasioista ja varautumisesta puhuessaan luomaan itsensä toteuttavaa ennustetta. Hän lähtee liikkeelle siitä, että sivilisaatioiden yhteentörmäyksen vuoksi Länsi joutuu asettumaan muuta maailmaa vastaan ja että tässä yhteenotossa ei ole mahdollista viitata universaaliin moraaliin vaan pelkästään omiin etuihin. Siksi Lännen tulee pitää huolta omista eduistaan ponnistelemalla sekä oman yhtenäisyytensä lujittamiseksi että riittävän sotilaallisen voimansa kehittämiseksi mutta myös hajottamalla muita sivilisaatioita vetämällä Lännen piiriin yhteistyökykyisiä voimia muista sivilisaatioista ja hyödyntämällä ristiriitoja erityisesti kungfutselaisen ja islamilaisen sivistyksen välillä.

Kulttuurien yhteenkietoutuminen

Koska katsaukseni tarkoituksena on avata keskustelua kulttuurien kohtaamisen perusluonteesta, en voi pysähtyä Huntingtonin teesien yksityiskohtaiseen kriittiseen arviointiin, mihin Huntingtonin sekä teoreettiset että empiiriset väitteet antaisivat lukemattomia mahdollisuuksia. Rakennan diffuusiototeoreettisen vaihtoehdon vain yhden kriittisen huomautuksen varaan: Huntingtonin oletama kulttuurien tai sivilisaatioiden erillisuus ja ajatus niiden välisistä selkeistä rajoista ovat kestävämpiä ja täysin väärää.

Kulttuurien – tai sivilisaatioiden – erillisyyttä ja selkeitä rajoja koskevaan teesiin on suhtauduttava hyvin varauksellisesti jo yksin kulttuurin käsitteen problemaattisuuden vuoksi. Huntingtonin ja yleisen arkikielen käyttämiä kulttuurien *nimiä* voi sinänsä pitää hyväksyttävänä, kunhan muistetaan kielen sopimuksenvaaraisuus ja yksinkertaistavuus eikä aleta kuvitel-

la nimien vastaavan todellisuutta: kaikkien kulttuurien sisäiset erot mutta myös kulttuurien yhtäläisyydet ovat paljonkin uskoteltua suurempia kuin kulttuurien nimet antaisivat ymmärtää. Kasvatusjärjestelmä (koulu, kirkko, tiede) – jota sosiologit osuvasti kutsuvat *sivilisaatioprosessiksi* – pitää aina esillä vain 'omaa' sivilisaatiota, joten kulttuurit ovat enemmän itseään vahvistavia oppimistuloksia kuin todellisia. Ironista kylläkin peruskoulumme oppikirjat ovat muuttumassa paljon kiinnostuneemmiksi muistakin kulttuureista kuin tiedemiehet, joille viittaaminen muiden kulttuurien tutkijoihin on sekä harvinaista että pelottavan epätieteellistä (testi rakkaalle lukijalleni: pidätkö Gandhia viittaamisen arvoisena tiedemiehenä?).

Sivilisaatioiden nimet luovat kuvitteellista todellisuutta. Kun Benedict Anderson (1993) puhuu valtioista kuviteltuina yhteisinä, sama pätee vieläkin enemmän kulttuureihin ja sivilisaatioihin. Nimitykset luovat maailmankuvaa, joka on hyvin kaukana tosiasioista. Esimerkiksi eurooppalaisesta kulttuurista puhuminen tuntuu luonteeltaan niin kauan kuin tuijotetaan koulu- ja maantieteen ja karttojen maailmaa selkeine Euroopan rajoineen. Kieli menee kuitenkin solmuun, jos haluaa puhua 'eurooppalaisesta' kulttuurista kokonaisuutena ottaen huomioon soveltuvin osin sen 'ei-eurooppalaiset' juuret (esimerkiksi kristinusko ja juutalaisuus), myöhemmät ulokkeet (esimerkiksi Yhdysvallat) tai eräiden 'vieraiden kulttuurien' modernit aikaansaannokset (esimerkiksi Gandhin opit).

Tosiasiassa on, että yksikään kulttuuri ei ole ollut olemassa muuttumattomana ja kaikista ulkoisista vaikutuksista eristäytyneenä aikojen alusta saakka. Jokainen kulttuuri on ei yksin pitkän kehityksen tulos vaan ennen muuta *ihmiskunnan yhteisen perinnön sovellutus*. Kaikkien sivilisaatioiden rajat ovat olleet hämärää ja läpäisyherkkiä. Sivilisaatiot ovat luonteeltaan synteettisiä, joten niiden rajat ovat yhteiskunnallis-historiallisen osmoosin tuloksia (Nederveen Pieterse 1994, 131). Kulttuurit eivät ole taistelleet eivätkä taistele toistensa kanssa; ne kietoutuvat toisiinsa synnyttääkseen koko ajan uutta. Ne saattavat toki myös tuhoutua toisen kulttuurin vaikutuksesta mutta useimmiten nouden yhteensulautumisen kautta yhdessä kokonaan muuttuneen valloittajansa kanssa uudeksi kukoistavaksi kulttuuriksi. Monet sy-

välliset muutokset tapahtuvat myös yllättävän nopeasti, varsinkin silloin kun on kysymys sosiaalisesta todellisuudesta, mutta myös aineellisen kulttuurin diffuusioprosessin keskeisessä vaiheessa.

Esimerkkiaineistossa voimme lähteä liikkeelle meille tutuista suomalaisista. Koulussa opin, että suomalaiset olivat syntyneet ja eläneet 'suomalaisina' aikojen alusta saakka jossain Volgan mutkassa, josta olivat sitten muuttaneet suurten kansainvaellusten aikaan. Osa heistä oli kulkeutunut 'Suomeen', josta alkuperäiskansa oli ajettu Lappiin. Sain senkin käsityksen, että 'Suomeen' asti jaksaneet olivat puhdasta ja alkuperäistä Volgan mutkan väkeä. Muualle läheneet tai matkalle eksyneet (unkarilaiset) olivat onnettomuudekseen sekoittuneet vieraisiin – suomalaisten mukaan oli tarttunut vain joku-nen lainasana.

Nykyisin peruskouluissa annettava oppi on toista maata. Historiankirja painottaa kursiivilla vahvistaen, että suomalaiset ovat niiden kaikkien ihmisten jälkeläisiä, jotka ovat asuneet alueella tuhansia vuosia ja jotka ovat samojen vuosituhanten ajan muuttaneet alueelle idästä, etelästä ja lännestä. Tämähän tarkoittaa sitä, että alkuperäistä ja ikuisesti samana pysyvää suomalaista ei ole koskaan ollut olemassakaan.

Viimeaikaiset 'tieteelliset' havainnot suomalaisten keskieuropalaisesta alkuperästä ovat tässä mielessä yhtä humoristisia kuin aikaisemmat käsitykset suomalaisten kuulumisesta Raamatun valittuun kansaan. Tieteelliset veri- ja geenilöydökset voivat kertoa merkittäviä osatuuksia ja antaa viitteitä kulttuurien yhteenkietoutumisesta, mutta ajatus yhdestä ja muuttumattomasta alkuperästä ei helposti sovellu kuvaan jatkuvasta kulttuurisesta kanssakäymisestä ja muutoksesta. Suomalaisen todistaminen vain alkuperäisten Volgan mutkan suomalaisten, Baabelin kansojen tai germaanien jälkeläiseksi palvelee vain halua identifioitua kuvittelujen kulttuuristen rajojen oikealle puolelle.

Antiikin Kreikan kulttuuriperinnön säilyminen ja välittyminen takaisin eurooppalaiseen kulttuuriin Välimeren itä- ja eteläpuolisten kansojen kautta oli saanut osakseen vähäistä huomiota jo aikaisemmin, mutta vasta Martin Bernalin *Black Athena* (1987 ja 1991) avasi keskustelun

eurosentrisen historiankirjoituksen harhoista kiistämällä myytin antiikin Kreikasta kulttuurin kehtona ja viittaamalla samojen Euroopan ulkopuolisten alueiden vaikutteisiin antiikin Kreikan kulttuurissa.

Bernalin huomiota herättänyttä teosta voi pitää hyvänä, joskin provokatiivisena esimerkkinä monista muinaista historiaa ja varhaisia kulttuureja koskevista tutkimuksista, jotka osoittavat kulttuurien kehittyneen ja muuttuneen jatkuvassa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Afrikan, niin sanotun Lähi-Idän, Aasian ja Euroopan varhaishistoriaa koskeva tutkimus antaa kaiken kaikkiaan kuvaa laajasta ja monipuolisesta kanssakäymisestä hämmästyttävän kaukana eläneiden kansojen kesken. Ihmiset näyttävät aina eläneen maailmankylässä, joskin vaikutteiden liikkumisnopeus on ollut kaukana nykyteknologian luomasta reaaliajasta – enemmän kulttuurisen kehityksen hyödyksi kuin sen vahingoksi.

Yksityiskohtana todettakoon, että Raamatun kertomus 'koko maailman' verollepanosta on iskostanut mieliimme täysin väärän kuvan tuolloin 'tunnetusta' maailmasta. Välimeren alueella tiedettiin jo satoja vuosia ennen Augustuksen aikaa 'Kiinan', 'Intian', 'Persian' ja monen muun alueen olemassaolosta: olihan jo Aleksanteri Suuri yrittänyt vallata osan Intiaa. Pitkälle kehittyneitä kulttuureita kukoisti eri puolilla samaan aikaan, monet niistä tietoisina toisistaan ja toisiltaan aineellisia ja henkisiä vaikutteita omaksuen, jopa ottaen ne 'oman' kulttuurin alkuperäisiksi tuotteiksi. Nykyisin lienee jo perusteltua odottaa, että käsitykset kristinuskon alkuvaiheista ja siihen sisältyvästä myytisen ja myös teologisen aineksen alkuperästä voivat joutua perustavaa laatua olevan uudelleenarvioinnin kohteeksi.

Jan Nederveen Pietersen (esim. 1994) kiinnostava yritys määritellä 'Eurooppaa' ja Euroopan 'eurooppalaisuutta' todentaa tärkeällä tavalla kulttuurien yhteenkietoutumisen voimaa osoittamalla, että myös Eurooppa ja eurooppalaisuus lepäävät suurelta osin muualta saatujen ja otettujen aineiden varassa. Nederveen Pieterse viittaa eräisiin ei-eurooppalaisia kulttuureja heijastaviin 'muoteihin' (esimerkiksi japonismi, l'art nègre ja primitivismi) kulttuurisia vaikutteita osoittavina jäävuoren huippuina. Hän (1994,

142–143) kiistää Wallersteinin ajatuksen 'ulko-
puolisten alueiden' liittämisestä maailmanjär-
jestelmään: Eurooppa ei vain vastaanottanut
ulkoisia vaikutteita vaan muodostui niiden
kautta ('was constituted by them'). Näin 'Eu-
rooppa' – kuten mikä tahansa kulttuuri – on
globaalien vaikutteiden tulos: 'se mitä kutsu-
taan eurooppalaiseksi sivilisaatioksi on itse
asiassa universaalia ihmiskunnan perintöä, joka
historiallisista, poliittisista ja maantieteellisistä
syistä ilmentyy meille eurooppalaisen tai län-
tisen synteesin asussa' (ibid., 144). Synteesin
tekee ainutlaatuiseksi vain aineiden uniikki yh-
distelmä eivät ainekset sinänsä (ibid., 146).

Synteettisen kulttuurin ajatus ei sinänsä kiistä
sodan ja väkivallan ilmentymiä myös sivilisaa-
tioiden suhteissa. Se kiistää vain oletuksen tä-
män suhteen yksinomaisesta konfliktisuudesta.
Se kiistää myös sodan uskotellun 'myönteisen'
merkityksen sivistyksen levittäjänä.

Sodalla ja väkivallalla näyttäisi olleen kiis-
taton merkitys kulttuurien leviämislle: 'eu-
rooppalainen' kulttuuri on levittänyt itsensä
väkivalloin kaikkialle maailmaan, ja monia ai-
neksia – ei vain muistoesineitä – se on väkival-
loin ottanut muilta. Kaikki muutkin sivilisaa-
tiot ovat tehneet samaa tai ainakin yrittäneet
sitä, mikäli ovat olleet sotilaallisesti vahvoja.
Sodan ja sivistyksen levittämisen välinen suh-
de on silti vain myytti: sodalla levitetty 'sivi-
stys' on saanut aikaan mittaamatonta kansojen
ja kulttuurien tuhoa, kun taas rauhanomainen
kehitys on tuottanut aina laajempia ja pysyvämpiä
tuloksia usein vastaanottavan kulttuurin
elinvoimaa lisäten.

Aleksanteri Suuren sotaretket ovat jostain
syystä ehkä yleisimmin käytetty todiste sodas-
ta (hellenistisen) sivistyksen levittäjänä. Väite
sekä korostaa hellenistisen sivistyksen parem-
muutta että unohtaa valloitetujen alueiden
omat kulttuuriset saavutukset. Tämä on kyseen-
alaista juuri Aleksanterin valloitusten suhteen.
Esimerkiksi muinainen Induksen kulttuuri oli
syntynyt, kukoistanut ja tuhoutunut jo noin
2500–1800 eKr.; 'indoeurooppalaisten barbaari-
en' eli arjalaisien maahantunkeutujien vedaus-
kontoon ja ehkä myös Induksen kulttuurin pe-
rintöön osin perustuva korkea kulttuuri oli jo
sekin kyennyt merkittäviin kirjallisiin ja uskon-
nollisiin aikaansaannoksiin ennen Aleksanterin

tuloa. Jopa politiikassa oli ehditty hankkia ko-
kemusta sekä klaanien varaan rakentuvasta an-
tiikin Kreikan demokratiaa muistuttavasta tasa-
arvoisten kansalaisten (joista kaikkia kutsuttiin
kuninkaiksi) kokouksista että ilmeisesti aiem-
milta persialaisilta valloittajilta opitusta laajo-
jen alueiden hallintoon soveltuvasta despootti-
sesta kuninkuudesta. Näin Aleksanterin vaiku-
tus Intiassa jäi mitättömäksi. Sama koskee pää-
piirteisään myös muita Aleksanteri Suuren ja
hänen kenraaliensa hallitsemia alueita. Kenraa-
lit kykenivät luomaan sotilaallisen herruuden
turvin uusia dynastioita kykenemättä koskaan
samoihin poliittisiin tai kulttuurisiin saavutuk-
siin kuin aiemmat 'kansalliset' dynastiat. Itse
asiassa hellenistisen kulttuurin voima ehtyi jo
aikoja ennen sotilaallisen herruuden romahdus-
ta helleenien pikemminkin omaksuessa alis-
tamiensa kansojen tapoja kuin 'sivistämällä'
niitä.

Kysymys kulttuurien kohtaamisen poliittisuudesta

Sotia on käyty ja tullaan käymään myös sivi-
lisaatioiden rajoilla. Suurimmat ja raaimmat so-
dat on silti käyty kulttuurien sisällä, ei niiden
välillä. Sama jatkunee myös tulevaisuudessa:
Bosniassa ainakin käydään täysin perinteistä
eurooppalaista sisällissotaa, jolle sivilisaatioista
puhuminen tarjoaa heiveröisen oikeutuksen ja
ennen muuta keisarin uudet vaatteen, joita kat-
sojat voivat ihastella kiistäessään näkemänsä
poliittisen väkivallan alastomuuden. Nämä 'si-
sällissodat' ovat vähentymässä sekä sodan tu-
hovoiman kasvun että puhtaan rationaalisen las-
kelmoinnin seurauksena. Sivilisaatioiden väli-
set konfliktit eivät välttämättä tule tilalle, koska
kulttuurien yhteenkietoutumisen arvo pikem-
minkin kasvaa kuin vähenee. Pirstoutuvan so-
siaalisen todellisuuden uudelleenrakentaminen
ei myöskään löydä kulttuurien luulotelluista
vastakohtaisuuksista uskottavaa ja kestäväää
pohjaa. Silti tämä pohja voi olla riittävä oikeut-
tamaan sotaa ja väkivaltaa; kulttuuri ja kulttuu-
riset erot voidaan kovin helposti politisoida
poliittisiin tarpeisiin. Silloin ei kuitenkaan ole
kysymys enää siitä, että kulttuurien kohtaami-
nen itsessään olisi väkivaltaista tai ongelmal-
lista: valtataistelut yleensä ovat.

Huntingtonin vision teho on sen poliittises-

sa käyttökelpoisuudessa, ei analyttisessä tuudessa. Huntingtonin analyysi ja ehdotettu varautuminen sivilisaatioiden sodan varalta tuntuvat vastaavan täysin sitä kieltä, jolla kulttuurien kohtaaminen esitetään turvallisuusongelmaksi. Kansainvälisen politiikan ja ulkopoliittikan kieltä hallitsevat aseet ja asejärjestelmät, sodat ja sotilaallinen uhka, kaiken kaikkiaan turvallisuus. Torjuminen, poissulkeminen tai vastaanpaneminen määrittävät suhteen toisiin maantieteellisiin alueisiin, ryhmiin ja kulttuureihin. Hienoilta näyttävät kansainvälisyys, yhteisöllisyys ja yhteistyö ymmärretään toimiviksi vain oman alueen sisällä. Esimerkiksi (länsi-)eurooppalaiset yhtyvät kansainvälisen yhteistyön nimissä käydäkseen kauppasotaa muita alueita vastaan, viime kädessä myös torjuakseen lähialueidensa – sekä islamin että idän – muodostamaa sotilaallista ja kulttuurista uhkaa.

Voisi väittää, että kulttuuriset erot on nähty politiikassa 'aina' sotilaallista voimaa korostavan turvallisuusajattelun valossa. Vieras kulttuuri esiintyy primitiivisenä sivistystä odottavana ei-olemattomana alueena tai sitten uhkaa monin tavoin omaamme. Vieraaseen kulttuuriin voi suhtautua vain kahdella tapaa: se joko halutaan valloittaa tai sen uhka torjua.

Ihmiskunnan onneksi politiikan ja tietoisien poliittisen kielen ulkopuolella maailma on aina ollut paljon avarampi: kulttuurit eivät ole suinkaan törmänneet toisiinsa ja sotineet toistensa kanssa vaan pikemminkin vastaanottaneet aineksia muista sivilisaatioista – seikka, jota ilman ihmiskunnan kehitys olisi ilmeisesti ollut kokonaan mahdoton.

Uhka/turvallisuus -ajattelun vaatiman torjunnan ja vastaanottavan kulttuurisen kanssakäymisen vaihtoehtoisuus on yleensä piilotettu erottelemalla ne omiksi sfääreikseen: (kansainväliseksi) politiikaksi ja taiteeksi. Poliittikan alue on vaarallinen ja paha, taiteen alue puolestaan kehittävä, kasvattava ja vapaa. Poliittikan alueella vieraat kulttuurit saavat olla vaarallisia, taiteen alueella niiden sallitaan esiintyä kulttuurisen kehityksen yhtenä perustekijänä: juuri ja vain taiteissa Eurooppa on kohdannut vieraat kulttuurit tasa-arvoisina (Nederveen Pieterse 1994). Ilmeistä onkin, että kulttuurien kohtaamisen perusluonteen – konfliktin vs. yhteenkietoutumisen – määrittäminen heijastaa

poliittisen ja ei-poliittisen perustavaa laatua olevaa erillisyyttä: poliittisen alueella kulttuurien kohtaaminen on perusluonteeltaan konfliktinen, ei-poliittisen alueella puolestaan hallitsevin piirre on diffuusio, yhteenkietoutuminen ja kulttuurinen muutos.

On mielenkiintoista havaita, että politiikan ja taiteen erottelu on toiminut mainiosti vallankäytön kannalta katsottuna: erottelu on syrjäyttänyt kulttuurien yhteenkietoutumisen poliittiselta areenalta ja säilyttänyt kulttuurien kohtaamisen liittyvän uhan tai sen tarjoaman väkivallan oikeutuksen ainoana poliittisesti hyväksyttävänä totuutena. Kulttuuristen erojen politisointi on siten tapahtunut ilman vastavoimaa ja kritiikkiä, tosiasiaa myös 'kulttuuri-ihmisten' tuella ja hyväksymänä. 'Kuvitellut yhteisöt' (siis valtiot) sekä niitä hallitsevat 'poliittikot' ovat voineet hyödyntää keskinäisessä kamppailussaan 'kuviteltuja kulttuureja' uskottelemalla, että yksilöt eivät edusta itseään vaan 'kulttuuriaan' – että yksilöiden kohdatessa toisensa kohtaavatkin 'kulttuurit'. On siis selvää, että kulttuurien kohtaaminen muuttuu tai pikemminkin muutetaan ongelmaksi vain politiikassa, jossa vastakohtaisuutta voidaan hyödyntää vallan tavoittelun, vallankäytön ja vallan säilyttämisen vaatimaan massojen poliittiseen mobilisointiin. Sivilisaatioiden yhteenkietoutuminen paljastuu siten poliittisen valtataistelun ja siihen kytkeytyvän massojen mobilisoinnin yhdeksi muodoksi.

Voidaan tietenkin sanoa, että Huntington ei puhu abstraktista kulttuurien maailmasta vaan sosiaalis-poliittisesta todellisuudesta. Sivilisaatiota ei voi olla ilman ihmistä, siten sivilisaatioista puhuminen merkitsee puhumista tietyistä ihmisistä tai ihmisryhmistä. Tällä todellisuuden tasolla abstraktit sivilisaatiot muuttuvat konkreettisiksi toimijoiksi, joiden välillä konfliktit ovat sekä mahdollisia että yleisiä. Mutta yhtä hyvin myös kulttuurien normaali muutos ja diffuusio tapahtuvat samalla todellisuuden tasolla: kulttuuri ei sinänsä pakota ihmisiä väkivaltaan vaan sallii toki yhtä hyvin myös yhteistyön.

Onkin syytä painottaa, että sivilisaatioiden yhteenkietoutumisessa ei suinkaan ole kysymys kulttuurien väkivaltaisesta kohtaamisesta. Jumalilla, ideologioilla ja sivilisaatioilla on se yhteinen piirre, että niitä ei ole koskaan tavat-

tu sotimasta vastustajansa kanssa. Jokaisessa taistelussa toisiaan vastaan kamppailevat niminomaan ja yksin ihmiset. Ihmiset ovat enemmän tai vähemmän halukkaasti tappaneet toisiaan jumalien ja ideologioiden puolesta, niiden nimissä ja niiden edustajina.

Huntingtonin väite on siten viime kädessä ymmärrettävä oletukseksi siitä, että kulttuuriset tekijät ovat muuttumassa ideologisia ja taloudellisia seikkoja tärkeämmiksi tiettyjen ihmisryhmien välisten väkivaltaisten yhteenottojen syiksi. Tämä on tietenkin empiirinen kysymys mutta avaa myös sen mahdollisuuden, että mobilisoitavalla ihmisellä on kasvava mahdollisuus kriittiseen irtautumiseen myös tästä politiikasta. Olkoonkin, että hänellä on mahdollisuus myös tavanomaisen 'parlamentaarisen' politiikan ohittamiseen menemällä omassa arkipäiväisessä poliittisuudessaan ja suorassa toiminnassaan 'politiikkoja' paljon pidemmälle

kaikilla väkivallan ulottuvuuksilla, on silti syytä epäillä, että ihminen olisi valmis kansanmurhiin jonkin abstraktin kulttuurin tai sivilisaation puolesta. Tosin hänen ei johtajien käskyä noudattaessaan tarvitse ollakaan: hallitsijat tarvitsevat sivilisaatioon liittyviä retorisia aineksia ei käskeäkseen sotilaita vaan ylistämään omaa hyvyttään.

LÄHTEET

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*. Verso, London.
- Bernal, Martin (1987 ja 1991): *Black Athena. The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*. Osat I ja II. Free Association Books, London.
- Huntington, Samuel P. (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* 72:3, s. 22–49.
- Nederveen Pieterse, Jan (1994): Unpacking the West: How European is Europe? Teoksessa A. Rattansi & S. Westwood (eds), *Racism, Modernity and Identity*. Polity Press, Cambridge, s. 129–149.

HALLINNON TUTKIMUKSEN PÄIVÄT 1995

Vuoden 1995 Hallinnon Tutkimuksen Päivät järjestetään 12–13. joulukuuta Vaasan yliopistossa. Päivien yleisteemana on 'kansainvälistyvä hallintopolitiikka'.

Pääalustajina päivillä ovat:

Professori Rune Premfors, Tukholman yliopistosta sekä
Professori A. J. Toonen, Leidenin yliopistosta

Päivien yhteydessä järjestetään jälleen myös jatkokoulutuspäivät 14–15.12., joista vastaa professori Premfors. Jatkokoulutuspäiville osallistuvien toivotaan tutustuvan etukäteen myöhemmin ilmoitettavaan materiaaliin.

Lisätietoja päivien sisällöstä, ryhmistä yms. voi kysyä Vaasan yliopiston yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta esim.:

Pirkko Vartiainen (961-3248 418)
Esa Hyyryläinen (961-3248 423)

Ajantasalla olevaa tietoa myös WWW osoitteesta:

<http://www.uwasa.fi/~ehy/htp95.html>